

CZU: 81'42

81'367

<https://doi.org/10.52505/llf.2025.2.12>

REALIZAREA INDIRECTĂ A ACTELOR DE VORBIRE EXPRESIVE DE TIP SCUZĂ, REGRET, REPROȘ, CRITICĂ

Tatiana SÎMBOTEANU

Cercetător științific

E-mail: tatiana.simboteanu@sti.usm.md

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4000-4722>

Universitatea de Stat din Moldova,

Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu”

<https://ror.org/0475kvb92> (Chișinău)

INDIRECT PERFORMANCE OF EXPRESSIVE SPEECH ACTS SUCH AS APOLOGY, REGRET, REPROACH, CRITICISM

Abstract

This paper analyzes the indirect realization of expressive speech acts, focusing on how speakers convey apology, regret, reproach, and criticism without using explicit performative forms. It presents the main types of structures used for indirect expression, such as rhetorical questions, conditional clauses, impersonal and passive constructions, as well as the use of adverbs or the subjunctive and conditional moods to soften the message. It also describes the ways in which speakers make their expression gentler in order to avoid direct and potentially conflictual communication. The analysis shows that these forms of expression influence the listener's reaction and help maintain a balanced relationship. Thus, indirectly expressed apologies, regrets, and criticisms become means of protecting interpersonal relationships.

Keywords: indirect speech act, expressive speech act, apology, regret, reproach, criticism

Rezumat

Lucrarea analizează modul în care vorbitorii exprimă indirect actele de vorbire expresive: scuza, regretul, reproșul și critica. Sunt prezentate principalele tipuri de structuri utilizate pentru realizarea indirectă, cum ar fi întrebările retorice, propozițiile condiționale, construcțiile impersonale și pasive, precum și folosirea adverbilor sau a modului conjunctiv și condițional pentru a atenua mesajul. De asemenea, sunt descrise modalitățile prin care vorbitorii fac exprimarea mai blândă, ca să evite o comunicare directă și potențial conflictuală. Analiza arată că formulările de acest fel influențează reacția interlocutorului și ajută la menținerea unei relații echilibrate. Astfel, scuzele, regretele și criticile exprimate indirect devin mijloace de protejare a relațiilor dintre oameni.

Cuvinte-cheie: act de vorbire indirect, act de vorbire expresiv, scuză, regret, reproș, critică

Teoria actelor de vorbire, dezvoltată de J.L. Austin (1962) și continuată de J.R. Searle (1969), mută accentul de pe limbajul ca instrument de reprezentare pe limbajul ca acțiune. Astfel, enunțurile nu servesc doar pentru a descrie lumea, ci și pentru a produce efecte sociale: angajează, cer, scuză, critică, împacă.

Austin distinge între actul locuționar (producerea formei lingvistice), actul ilocuționar (forța convențională a actului realizat) și actul perlocuționar (efectul asupra interlocutorului). Pe această bază, J.R. Searle sistematizează actele ilocuționare în cinci clase: asertive, directive, comisive, expresive și declarative. Dintre acestea, actele expresive ocupă un loc privilegiat, întrucât exprimă atitudinile vorbitorului față de o anumită stare de lucruri: de la mulțumire și felicitare până la regret, scuză, reproș sau critică. Prin natura lor, expresivele redau starea psihologică a vorbitorului în raport cu situația invocată – aprobând, deplângând, criticând, reproșând ori iertând. Ele nu modifică realitatea externă, ci reglează relațiile interpersonale și modul de evaluare a interacțiunilor în cadrul schimbului conversațional.

Clasa actelor de vorbire expresive reunește mai multe tipuri de acte, a căror clasificare se realizează după diverse criterii, dintre care unul esențial este cel al conotației pozitive sau negative (Zvirid Necula 2012, pp. 341-343). Astfel, în categoria actelor expresive cu valoare pozitivă (calificare meliorativă) se includ salutul, mulțumirea, complimentul, lauda, felicitarea, binecuvântarea, urarea, consolarea, condoleanțele și scuza, în timp ce în categoria actelor expresive cu valoare negativă (calificare peiorativă) se înscriu regretul, reproșul, critica, mustrea, disprețul, acuzația și blestemul.

După ce, într-un studiu anterior, am analizat transferul ilocuționar în cazul actelor de vorbire expresive de tip salut, felicitare, urare, amenințare, blestem, astăzi îmi propun să analizez alte patru tipuri de acte de vorbire din clasa expresivelor, astfel, metodologia acestei cercetări urmărește descrierea procedurilor utilizate pentru identificarea și analiza actelor de vorbire expresive de tip regret, reproș, critică și scuză.

Actele expresive sunt, în esență, acte politicoase, cu un caracter ritualic pronunțat (fiind incluse de E. Goffman în categoria „ritualurilor interpersonale” (Goffman 1967, p. 57). În viziunea lui G. Leech, realizarea actelor expresive se înscrie în sfera politeții pozitive (Leech 2014, p. 328).

Actele de vorbire expresive se diferențiază de alte tipuri de acte de vorbire prin mai multe trăsături, în special de cele informaționale (precum aserțiunea sau întrebarea) și de cele acționale, cunoscute, de regulă, sub denumirea de acte directive (cererea, rugămintea, indemnul etc.). Diferența esențială constă în modul de realizare a acestor acte la nivelul enunțului. Astfel, actele informaționale și directive sunt marcate prin structuri sintactice specializate: aserțiunea se exprimă prin enunțuri de tip enunțiativ, întrebarea – prin enunțuri interogative, iar cererea – prin enunțuri imperative.

În schimb, actele expresive se caracterizează prin utilizarea verbelor performative ca marcă ilocuționară. Acestea își îndeplinesc funcția numai atunci când apar la persoana I singular, la timpul prezent, modul indicativ și diateza activă. Într-un asemenea context, verbul nu desemnează doar o acțiune, ci o realizează efectiv (Ionescu-Ruxăndoiu 2003, p. 25). Printre aceste verbe se numără: *acuz, afurisesc, aplaud, apreciez, aprob, binecuvântează, blagoslovesc, blamez, blestem, cinstesc, compătimesc, complimentez, condemn, deplâng, deplor, desconsider, dezaprobat, disprețuiesc, dojenesc, elogiez, felicit, glorific, gratulez, iert, închin, învinovățesc, învinuiesc, jelesc, jeluiesc, lamentez, laud, măresc, mândresc, mulțumesc, mustru, omagiez, ovaționez, plâng, preamăresc, preaslăvesc, proslăvesc, protestez, regret, reproșez, repudiez, mă scuz, slăvesc, uez, venerez* etc. (Bărbuță 2017, p. 32).

Având în vedere că actele de vorbire expresive admit doar rareori o realizare implicită, omiterea verbelor corespunzătoare îngreunează actualizarea acestora. Totuși, așa cum am menționat anterior, realizarea indirectă a actelor respective este posibilă prin utilizarea verbelor performative specifice altor acte de vorbire, a unor forme verbale caracteristice, a elementelor paraverbale și nonverbale, precum și a unor mijloace lexicale particulare, cum ar fi negația *nu* sau modalizatorul *nu-i așa?*.

Astfel, un act de vorbire de tip regret se poate realiza direct prin verbe performative precum: *regret (că), îmi pare rău*; prin structuri lingvistice de tipul: *cu tot regretul, spre regretul meu, regretabil, păcat, păcat de..., din păcate*; prin modalizatori precum: *chiar, poate, desigur, cu siguranță, într-adevăr, mult, enorm, infinit, sincer, imens*; sau prin interjecții ca: *ao! eu!, vai!, eh!, of!, ah!* De regulă, verbele sunt utilizate la persoana I singular, în raport cu deicticele *eu, aici, acum*, pentru a sublinia expresivitatea (în acest caz – tristețea, părerea de rău) actului de vorbire și a trăirii emoționale. Acestea apar, de obicei, în enunțuri asertive afirmative (*Îmi pare rău. Ce rău îmi pare. Păcat că așa s-a întâmplat.*) sau declarative (*Regret enorm/mult! Îmi pare sincer rău!*).

Totuși, în anumite contexte, regretul poate fi exprimat și prin structuri sintactice caracteristice altor acte de vorbire, de pildă prin construcții cu:

α) Verbele *a putea, a trebui, a fi* la modul condițional perfect, cu sau fără conjuncția *dacă*: *Aș fi putut să mă duc atunci. Ar fi trebuit să merg chiar atunci. Ar fi fost bine să merg. Dacă aș fi știut. Dacă aș fi putut. Dacă s-ar întoarce timpul.*

β) Verbe la imperfect indicativ, în enunțuri afirmative sau negative: *Trebuia s-o fac. Puteam liber să merg. Nu trebuia să cedez. Se putea și mai bine. Era bine s-o fac.*

χ) Verbe la perfectul compus indicativ, în enunțuri afirmative sau negative: *Nu am putut face altceva. Nu a trebuit să fac asta. Asta am putut să fac. Doar atât am reușit. A fost o prostie.*

În toate cazurile menționate, valoarea ilocuționară, asemenea majorității situațiilor de interpretare a actelor de vorbire indirecte, este determinată

contextual și reflectă exprimarea regretului locutorului față de o acțiune pe care nu a putut să o îndeplinească în trecut, iar a cărei realizare sau corectare este deja imposibilă.

Realizarea indirectă a actului de vorbire expresiv ce exprimă regretul are loc mai frecvent prin intermediul unor structuri interogative cu verbe la modul indicativ trecut, cum ar fi: *Unde mi-a fost capul? Unde mi-au fost ochii? Cum am putut să fac asta? Pe ce planetă mă aflu? Oare cum de-am putut ajunge în acest hal? Nu am putut tăcea?* Structurile verbale la modul conjunctiv prezent, în enunțuri interogative negative, sunt, de asemenea o marcă ilocuționară relevantă a exprimării indirecte a unui reproș, care redă, de asemenea o puternică părere de rău. De exemplu: *Să nu stau eu acasă mai bine?* exprimă regretul de a nu fi rămas acasă. *Să nu tac eu în clipa aceea?* reflectă părerea de rău de a fi deschis gura / de a fi vorbit la timpul nepotrivit. Aceleași enunțuri, interogative afirmative sau negative, având semnul exclamării la final devin și mai nuanțate din punct de vedere afectiv, asociindu-i reproșului și părerii de rău un sentiment de ciudă (sentiment puternic de părere de rău amestecat cu supărare mare): *Să nu-mi țin gura eu la timp?! Să mă uit eu la gura lui?! Aceste enunțuri echivalează cu: Ce rău îmi pare că am vorbit! Ce rău îmi pare că am ținut cont de părerea lui!*

Un alt act de vorbire expresiv este reproșul, prin care vorbitorul critică sau își manifestă nemulțumirea, dezaprobarea față de o acțiune (sau inacțiune) atribuită interlocutorului ori chiar sieși. Acesta exprimă, totodată, o atitudine emoțională (dezamăgire, iritare, revoltă, amărăciune) și îndeplinește o funcție socială de reglare a comportamentului interlocutorului prin semnalarea unei abateri de la o normă (morală, socială, pragmatică sau relațională). Spre deosebire de regret ori scuză, care au o orientare reflexivă (spre sine), reproșul este orientat asimetric, către interlocutor, deși există și forma de autoreproș. El funcționează atât ca exprimare emoțională, cât și ca mijloc de sancționare și corectare a conduitei în interacțiunea socială.

Mijloacele tradiționale de realizare a actului de vorbire de tip reproș includ verbe și expresii precum: *a reproșa, a greși, a spune că a greșit, a întrece măsura, a fi vinovat, a nu avea nicio scuză, a nu fi frumos, a nu avea rușine, a nu face bine, a face rău, a depăși limita, a fi rău, a dezamăgi*. De exemplu: *Ai greșit! Nu ai niciun pic de rușine! Ești vinovat! Nu-i frumos ce-ai făcut! Chiar nu ai rușine deloc! M-ai dezamăgit!* Fiindcă vorbitorii sunt, adesea, creativi în exprimare, varietatea mijloacelor de realizare indirectă a acestui act de vorbire în limba română este deosebit de mare.

Chiar dacă unele dintre aceste enunțuri urmăresc scopul atenuării unei evaluări negative sau al învinovățirii ori sunt utilizate ca strategii de politețe, valoarea lor ilocuționară rămâne, implicit, aceea de reproș. Astfel, realizarea indirectă a acestui act de vorbire se poate face prin:

α) Exclamații adverbiale: *(Este) inacceptabil! (Este) inadmisibil! (Este) monstruos! / Groaznic! (Este) aiurea! (Este) de-a-ndoaselea! (Este) greșit!*

β) δεInterogații retorice: *Așa se face? Se poate așa ceva? Se poate una ca asta? Multă minte ți-a trebuit pentru asta? De ce nu mă mir? Ai rușine? Ai obraz? Vezi cum ești? Ți se pare corect?* Acestea exprimă dezaprobarea față de actele interlocutorului și echivalează, de fapt, cu reproșul explicit: *De ce ai făcut asta? De ce nu te-ai gândit când ai făcut una ca asta?*

χ) Exclamații ironice; în acest caz, mijloacele de realizare indirectă a reproșului coincid cu cele de realizare directă a actelor de vorbire de tip felicitare, urare sau mulțumire. Spre exemplu, în situația în care un copil îi spune mamei că a obținut o notă joasă la școală, iar mama, conștientă că acesta nu a depus efort pentru a învăța, dorește să-l mustre fără a adopta un ton prea sever, poate recurge la ironie: *Ai primit un doi, bravo! Să crești mare! Frumoasă treabă! Felicitări! Ține-o tot așa! Te felicit pentru asta! Ai cu ce te mândri! Genial! Numai tu poți face așa ceva!* În astfel de cazuri, contextul familiar permite exprimarea reproșului prin ironie, apelând la experiențe și cunoștințe comune ale interlocutorilor.

δ) Formule apreciative ale calităților mentale și fizice: *Ai făcut-o pe deșteptul?* (= dar nu ești deloc deștept / nu ai procedat bine!); *Te crezi genial, nu?* (= dar nu ești); *O faci pe prostul?* (= nu te prefaci că nu înțelegi / că nu pricepi!).

ε) Enunțuri interogative: *Măi, Nică, iar te-ai suit în cireș! Așa faci tu, când știi că nu-i voie?* (Ion Creangă, *Amintiri din copilărie*) (= Ai greșit urcându-te în cireș! De ce faci asta dacă știi că nu e voie?); *Ai venit? Acum? După atâta timp?* (Ion Luca Caragiale, *O scrisoare pierdută*) (= De ce ai mai venit? Nu trebuia să vii!); *Nu ți-am spus eu că așa se va întâmpla?* (Camil Petrescu, *Ultima noapte de dragoste...*) (= Ți-am atras atenția, dar nu m-ai ascultat!); *Nu ai avut altceva de făcut?* (= Ai procedat greșit!).

φ) Propoziții subordonate condiționale: *Dacă ai fi fost mai atent, nu se întâmpla asta!* (= Nu ai fost atent!); *Dacă tăceai, nu ajungeai să te confrunți cu atâtea probleme!* (= Era mai bine să taci!).

γ) Construcții impersonale (inclusiv la diateza pasivă):

- afirmative: *Se putea evita asta. Se putea face mai bine.*

- negative: *Nu se procedează așa într-o asemenea situație. Nu se poate așa ceva. Cu părinții nu se vorbește în halul acesta. Nu se lasă treaba pe jumătate făcută.*

- cu verbul *a trebui*: *Trebuie să se respecte programul. Trebuie spus adevărul, oricât de greu ar fi.* În aceste cazuri, reproșul este atenuat: actul nu se adresează direct interlocutorului (*Ai greșit!*), ci invocă o normă universală, aplicabilă tuturor, inclusiv celui vizat.

- cu verbul *a fi* (afirmativ sau negativ) + adjectiv: *Nu este frumos să vorbești așa. Nu este corect să faci promisiuni și să nu le ții. Este rușinos să procedezi în felul acesta. Este inadmisibil să uiți un asemenea lucru.* În aceste exemple, reproșul este atenuat prin accentul pus pe valorizarea normelor morale, nu pe persoana interlocutorului.

Construcțiile impersonale au rolul de a masca reproșul, care devine mai puțin frontal, deoarece nu este formulat direct. Acestea au și o valoare normativă, întrucât invocă reguli generale de conduită, creând un efect de presiune socială („nu așa se face”), nu doar unul individual.

Următorul act de vorbire examinat este critica. Ca act de vorbire expresiv, critica reprezintă modalitatea prin care vorbitorul își exprimă dezaprobarea, evaluarea negativă sau sancțiunea verbală față de comportamentul, atitudinea ori acțiunile interlocutorului. Spre deosebire de reproș, critica nu se limitează la un incident punctual, ci poate viza atitudini generale, calități sau trăsături de caracter și implică o componentă evaluativă mai accentuată, apropiindu-se de judecata axiologică și de evaluarea normativă.

Mijloacele de realizare directă a criticii sunt verbele de evaluare explicită: a critica, a condamna, a dezaproba. De exemplu: Îți critic atitudinea lipsită de seriozitate. Condamn modul tău de a vorbi cu părinții. Ai făcut o treabă foarte proastă. Nu este bine deloc ce faci. În astfel de enunțuri, forța ilocuționară a actului de vorbire de tip critică este frontală, afectând direct „fața pozitivă” a interlocutorului (Brown & Levinson 1987, p. 66).

În schimb, în cazul actelor de vorbire expresive de tip critică realizate indirect, forța ilocuționară exprimă o atitudine negativ-evaluativă față de o stare de lucruri, iar efectul perlocuționar urmărit este conștientizarea greșelii și, eventual, modificarea comportamentului. Din perspectiva strategiilor de politețe, critica directă poate fi percepută ca agresivă, în timp ce forma indirectă – exprimată prin ironie, interogații sau construcții impersonale – permite menținerea unui grad aparent de politețe.

Mijloacele care participă la realizarea indirectă a actului de vorbire de tip critică includ:

α) Interogațiile retorice: *Ți se pare normal cum procedezi? Cum ai putut să uiți tocmai acum? Așa vorbește un om responsabil? Așa se respectă prietenii? Oare așa arată scrisul caligrafic? De câte ori să-ți spun același lucru? Ești serios? Nu ți-e rușine? Cum nu vii tu, Țepeș doamne...* (Mihai Eminescu, *Scrisoarea a III-a*).

β) Construcții impersonale: *Nu se face așa ceva. Nu se acceptă asemenea comportamente. E o rușine să vorbești în halul acesta.*

χ) Structuri cu verbul *a fi* la modul condițional + adverb. Valoarea ilocuționară a acestor exemple constă în reducerea intensității criticii: *Ar fi fost bine să nu întârzii din nou* (în loc de „Iar ai întârziat!”); *Ar fi bine să nu vorbești fără să te informezi înainte* (în loc de *Iar ai vorbit fără cunoștință de cauză*); *Ar fi minunat / preferabil să revizuiești compunerea* (în loc de *Ce multe greșeli ai făcut în această compunere!*).

δ) Expresii ironice sau sarcastice: *Ce minunat, iar ai întârziat! Ce bine că ai întârziat din nou, toată lumea te aștepta! Ce plan minunat, de doi bani! Bravos, națiune! Halal de onoarea ta!* (I.L. Caragiale, *O scrisoare pierdută*) – critică ironică, de obicei la adresa comportamentului sau situațiilor sociale/politice.

ε) Comparative depreciative: *Alții reușesc să-și facă treaba la timp, numai tu nu. Copiii altora le reușesc pe toate, numai voi nu. Un copil de zece ani știe mai multe decât tine.* Aceste enunțuri constituie o critică dură, prin evaluarea și deprecierea calităților personale comparativ cu cele ale altor persoane.

φ) Propoziții ce conțin sugestii atenuate cu modalizatori (*poate, probabil, cred*): *Poate ar fi fost mai bine să te gândești înainte. Probabil ar fi trebuit să depui mai mult efort. Poate că trebuia să verifici mai atent lucrarea. Probabil nu ai știut că trebuia să vii la timp. Cred că data viitoare ai putea fi mai atent.* Aceste exemple demonstrează o critică mai blândă, constructivă și politicoasă, menită să corecteze acțiunile sau comportamentele evaluate anterior.

În final, ultimul act de vorbire expresiv pe care îl vom analiza este scuza. Studiile care interpretează scuza din perspectiva pragmaticii se bazează în special pe teoria politetii formulată de Brown și Levinson (1987), conform căreia „scuza vizează necesitatea de a menține imaginea Receptorului” (Cebotaroș 2017, p. 17). Astfel, scuza devine un act social orientat spre protejarea imaginii receptorului, având ca scop remedierea ofensei pentru care emițătorul își asumă responsabilitatea și, ulterior, restabilirea echilibrului afectiv pierdut.

Formal, principalele structuri de exprimare a scuzei în limba română sunt: *Scuze!, Scuză-mă!, Scuzați-mă!, Îmi cer scuze!, Cer scuze!, Îmi cer iertare!, Cer iertare!, Iartă-mă!, Iertați-mă!, Pardon!*. Atât mijloacele directe, cât și cele indirecte folosite pentru a prezenta scuze, adesea însoțite de manifestări paraverbale și nonverbale, contribuie la accentuarea credibilității și sincerității emițătorului.

În această ordine de idei, E. Goffman (apud Cebotaroș 2017, p. 17), precum și alți cercetători, definesc scuza pe baza principiului funcțional. Potrivit acestuia, scuza este „un gest prin care are loc împărțirea sinelui în două părți: o parte care poartă vină pentru ofensa comisă și o parte care acceptă învinuirea adusă și, prin implicație, merită să fie acceptată înapoi în comunitate”. Astfel, actul de vorbire de tip scuză nu servește doar satisfacerea receptorului, ci este favorabil și emițătorului, întrucât, prin intermediul actului respectiv își restabilește statutul social, beneficiind astfel ambele părți ale interacțiunii.

Diversitatea structurilor prin care actul de vorbire expresiv de tip scuză se realizează indirect este mult mai mare din punct de vedere funcțional. Scopul perlocuționar al acestuia constă în obținerea iertării și menținerea armoniei relaționale. Din perspectivă pragmatică, scuzele indirecte reprezintă strategii de politețe negativă (Brown & Levinson 1987), menite să reducă responsabilitatea directă. Ele combină regretul cu justificarea, atenuând amenințarea la „fața pozitivă” a Receptorului.

Actul de prezentare a scuzelor poate fi conceput ca un set de acte de vorbire posibile, fiecare cu rolul său, care nu se activează integral, ci selectiv, în funcție de context.

Astfel, pe lângă mijloacele tipice, realizarea indirectă a actului scuzei poate avea loc prin următoarele modalități:

a) *Interogații retorice; maschează scuzele sub forma unor întrebări care sugerează inevitabilitatea: Cum aș fi putut să prevăd asta? Ce puteam face altceva în situația aceea? Ce să-i faci, se mai întâmplă.*

b) *Structuri interogative specifice actului de tip întrebare: Ești bine? Nu ai pățit nimic? Ai pățit ceva? Ce pot face? Pot să te ajut cumva? Aș putea să te ajut? Ai putea să treci cu vederea? Mă vei ierta? Valoarea ilocuționară a acestor enunțuri redă actul de prezentare a scuzelor prin exprimarea grijii și preocupării față de starea cauzată de ofensă (recec) Frazе cu propoziții circumstanțiale de cauză: Am întârziat pentru că era trafic infernal. Nu ți-am răspuns, fiindcă nu am avut semnal la telefon. În aceste cazuri, vorbitorul invocă circumstanțe pentru a atenua greșeala, formulând scuzele indirect, prin raționalizare, și nu explicit: „Îmi cer scuze”.*

d) *Construcții ipotetice, fraze cu propoziții condiționale introduse prin conjuncția dacă; sugerează că situația ar fi fost alta în condiții diferite, constituind o scuză implicită: Dacă aș fi știut, aș fi venit mai devreme. Dacă mi-ar fi spus cineva, nu greșeam.*

e) *Verbe la conjunctiv (afirmativ sau negativ); redau conținutul acțiunii: Să mă ierți! Să mă miluiești! Să treci cu vederea greșeala mea! Să nu mă pedepsești! Să nu ții pică pe mine! Să nu mă osândești! (= Iartă-mă!).*

f) *Structuri imperative: Miluiește-te de mine! Nu mă osâнди! Ascultă-mă! Dezleagă-mă!; întâlnite frecvent în limbaj religios sau în rugăciuni.*

g) *Construcții impersonale: Nu s-a observat greșeala la timp. Se mai întâmplă și astfel de lucruri. Așa a fost să fie. Valoarea ilocuționară a acestor enunțuri constă în exprimarea scuzei prin transferarea responsabilității pentru ofensă de la persoană la „împrejurări generale”.*

h) *Propoziții cu elemente de atenuare și modalizare (poate, probabil, cred): Poate am greșit că nu am spus mai devreme. Probabil n-am fost suficient de atent. Se pare că am uitat să trimit mesajul. În aceste cazuri, actul de prezentare a scuzelor este formulat indirect și cu un grad redus de angajare.*

i) *Propoziții exclamative cu predicat nominal, însoțite uneori de interjecții; exprimă autoevaluarea negativă, asociată cu scuzele: Ce prost sunt! Ce idiot sunt! Vai, ce prost sunt!*

Pornind de la conceptele de imagine pozitivă și imagine negativă, Brown și Levinson (1987) au introdus termenii de politețe negativă și, respectiv, politețe pozitivă. Politețea negativă reprezintă „nucleul comportamentului respectuos, având ca efect păstrarea distanței față de ceilalți” (Ionescu-Ruxăndoiu 2003, p. 77), în timp ce politețea pozitivă se caracterizează prin „adoptarea unei atitudini de familiaritate față de interlocutori” și „accelerarea relațiilor sociale prin insistența asupra elementelor de comunitate” (*Ibidem*, p. 79). Fiecare tip de politețe constituie un sistem de strategii comunicaționale prin care se atinge scopul comunicării politicoase (Larina 2009, p. 387).

Unul dintre cele mai reprezentative modele pentru aplicarea strategiilor de exprimare a actului de vorbire de tip scuză este cel propus de Olshtain E. & Cohen A.D. (Olshtain & Cohen 1983, p. 47), care le clasifică după cum urmează:

1. Acte de exprimare a scuzelor prin acte de vorbire ce redau regretul: *Îmi pare rău.*

2. Acte de recunoaștere a vinovăției: *E vina mea. Nu m-am gândit. Ai dreptate.* De exemplu, în *Amintiri din copilărie*, de Ion Creangă, copilul recunoaște vinovăția în fața mamei: *Greșeala e numai a mea.*

3. Explicații care sugerează lipsa intenției de a ofensa: *Am fost bolnav. A fost un accident. Am uitat. A trebuit să lucrez. Nu am vrut. Nu a fost intenționat. N-am putut veni, căci m-a ținut boala la pat.* (M. Sadoveanu, *Baltagul*); *Am greșit, stimabile, dar să știi că n-a fost cu intenție...* (I.L. Caragiale, *O scrisoare pierdută*); *Nu voiam să te rănesc, dar n-am știut altfel cum să spun.* (Camil Petrescu, *Patul lui Procust*).

4. Oferta de reparare/despăgubire: *Plătesc eu.; Lasă-mă să te ajut.*

5. Promisiuni: *Nu se va mai întâmpla.; Promit că nu se va mai întâmpla.; De acum înainte voi fi mai atent.*

Un alt studiu, realizat la Buriram Rajabhat University (Nawamin Prachanant 2016, p. 46), propune o clasificare mai extinsă a strategiilor de exprimare a scuzelor, multe dintre ele regăsindu-se și în surse românești, franceze sau italiene. Acestea sunt:

1. Exprimarea scuzelor: *Scuzați-mă! Îmi cer scuze! Îmi pare foarte rău.* (echivalentul realizării directe a actului de vorbire de tip scuză).

2. Ofertă de reparație imediată: *Îl voi repara acum. Ofac chiar acum.* (corespunde actului de vorbire de tip promisiune).

3. Raport/explicație/justificare: *Am scăpat laptopul din greșeală. L-am scăpat întâmplător.*

4. Exprimarea îngrijorării pentru partea vătămată: *Sunteți bine? Sper că nu e nimic grav?*

5. Promisiune: *Ți-o dau înapoi cât mai curând.*

6. Recunoașterea vinei: *A fost vina mea. Greșeala mea.*

7. Ofertă de ajutor: *Pot să vă ajut?*

8. Recunoaștință (încheierea conversației): *Vă mulțumesc mult pentru înțelegere.*

9. Ironia/autodeprecieri: *Sunt un dezastru!*

10. Exclamația: *O, Doamne! Vai de mine!*

Pe baza exemplelor prezentate, se observă că, din perspectivă pragmatică, scuza îndeplinește două funcții majore:

1. Funcția reparatorie – reduce tensiunea și contribuie la restabilirea relației sociale prin asumarea responsabilității, oferirea de explicații sau prin promisiunea de a evita repetarea greșelii.

2. Funcția relațională – reafirmă respectul și grija față de interlocutor, menținând echilibrul interacțional.

Alegerea strategiilor de realizare depinde de gravitatea ofensei, de relația de putere și de distanța socială dintre participanți. Este evident că realizarea indirectă a actului de prezentare a scuzelor nu se reduce la simple formule lexicale, ci reprezintă instrumente pragmatice sofisticate, care îmbină dimensiunea lingvistică (explicații, promisiuni) cu cea interpersonală (politețe, atenuare, reparare). Acestea au un rol esențial în restabilirea armoniei comunicative și în reconstrucția încrederii între interlocutori.

Concluzii. Actele de vorbire expresive care exprimă regretul, reproșul, critica și scuzele reprezintă forme de comunicare cu o încărcătură afectivă semnificativă, constituind un câmp expresiv complex, prin care limbajul gestionează responsabilitatea, vinovăția și evaluarea, dar și menținerea echilibrului în relațiile interpersonale. Dacă regretul și scuzele funcționează ca acte de autoresponsabilizare, reproșul și critica sunt acte de heteroresponsabilizare. Echilibrul pragmatic al interacțiunii se realizează tocmai prin alternanța acestor forme, care negociază continuu imaginea de sine și imaginea interlocutorului.

Referințe bibliografice:

- BĂRBUȚĂ, Ion. Verbele performative în limba română. *Buletin de lingvistică*, nr. 18, 2017, pp. 22-34.
- BROWN, Penelope & LEVINSON, Stephen C. *Politeness: Some Universals in Language Usage*. Cambridge: Cambridge University Press, 1987, 345 p. ISBN 0-521-31355-1.
- CEBOTAROȘ, Viorica. *Aspecte pragmatice ale actului scuzei*. Teză de doctorat, Bălți, 2017, 229 p. Disponibil: http://www.cnaa.md/files/theses/2017/51635/viorica_cebotaros_thesis.pdf [accesat 2025-09-24].
- GANCZ, Andrei, FRACHON, Marie-Claude și GANCZ, Margareta. *Ghid român-francez al actelor de vorbire*. București, 1999, 496 p. ISBN 973-9413-99-4.
- GOFFMAN, Erving. *Interaction Ritual: Essays on Face-to-Face Behavior*. New York: Pantheon, 1967, 270 p. ISBN 0-394-70631-5.
- IONESCU-RUXĂNDIOIU, Liliana. *Limbaj și comunicare. Elemente de pragmatică lingvistică*. București: All Educational, 2003. ISBN 973-684-557-5.
- LARINA, Tatiana. *Категория вежливости и стиль коммуникации: Сопоставление английских и русских лингвокультурных традиций*. Moscova: Ed. Рукописные памяти Древней Руси, 2009, 512 p. ISBN 978-5-9551-0297-9. Disponibil: https://www.phantastike.com/linguistics/kategoriya_vezhливosti/djvu/view/ [accesat 2025-09-21].
- LEECH, Geoffrey. *The Pragmatics of Politeness*. Oxford: Oxford University Press, 2014, 343 p. ISBN 978-0-19-534138-6.
- OLSHTAIN, Elite, & COHEN, Andrew (1990). The learning of complex speech act behaviour. *TESL Canada Journal/Revue TESL du Canada*, 7(2), pp. 45-65. Disponibil: https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ407136.pdf?utm_source [accesat 2025-09-22].
- PRACHANANT, Nawamin. A Cross-Cultural Study of Apology Speech Act Realisations. *Pertanika Journal of Social Sciences & Humanities*, vol. 24 (Ediție

specială), 2016, pp. 43-58. ISSN 0128-7702. Disponibil: https://ptsldigital.ukm.my/bitstream/123456789/577703/1/ukmvital_83342%2BSource01%2BSource010.PDF?utm_source [accesat 2025-09-29].

ZVIRID NECULA, Ramona-Maria. Actele de limbaj expresive din perspectiva principiului pragmatic al politeții. În: *Limba română: direcții actuale în cercetarea lingvistică. Actele celui de-al 11-lea Colocviu Internațional al Departamentului de Lingvistică*, II, București, 2012, p. 339-347. ISBN 978-606-16-0199-8.

Notă: Articol elaborat în cadrul subprogramului de cercetare 010301 „Perspective interdisciplinare asupra fenomenelor de confluență și de confruntare în domeniile lingvistic, literar și folcloric în spațiul basarabean ca limes civilizațional și frontieră geopolitică”, Institutul de Filologie „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” al USM.

Primit: 16.10.2025

Acceptat: 03.12.2025